

Анђелка Митровић
Катедра за оријенталистику
Филолошки факултет
Универзитета у Београду
andjelkam@fil.bg.ac.rs

https://doi.org/10.18485/ai_gozik.2019.ch11821.411.21.09-1

ВИНО У ОРИЈЕНТАЛНОЈ ПОЕЗИЈИ

Вино и здравице нису присутни у свим оријенталним поетским традицијама у истом обиму и на исти начин. У овом раду, бавићемо се вином у арапској поезији, код песника: Бешара Ибн Бурда (VIII) и Абу Нуваса (VII-VIII), који су допринели истинској модернизацији арапске поезије. Њихов утицај је био веома далекосежан и протеже се и до великана персијске, али и светске лирике, какви су Хајам (XI-XII) и Хафиз (XIV). Њихова поезија, особито кад је реч о точењу и испијању вина, што исламска вера забрањује, дозвољава двоструко тумачење – буквално и реално, односно пренесено и алегоријско, мистично.

Кључне речи: Арапска поезија, персијска поезија, вино, тумачење поезије, Абу Нувас, Омер Хајам, Хафиз.

У књизи невеликог обима насловљеној *Филозофија вина* Бела Хамваш каже да вино има „божанско лице“ и да сва вина спадају под „једно једино божанство“ (2011: 29). То пиће „са божанским лицем“ само одабранима и посебно надаренима пружало је и пружа двоструко задовољство – они једно осете док га пију, друго, пишући о њему.

Велика су књижевна имена ушла у легенду по пијанчењу; та је легенда постала неодојива од њихова дела. Напијало се у свим епохама и ваљда још од прве писане речи. Писци су цугали из гушта или позе, ради окрепе душе, у славу боеме, следећи књижевну традицију пића, опонашајући једни друге, из очаја или зависности, лечећи љубавне јаде или какве друге бољке, из бунта и страха од смрти, у бегу од самоће или у јаду емиграције. Цугало се из ко зна којих све разлога, мистичних, душевних, самоубилачких, породичних, сексуалних. [...]

Цела је историја књижевности једна бескрајна тачионица. Точило се онде пића и духа, а да се то двоје није узајамно потирало. Дакле, у тој пивници локало се и лочући сатирало до „растројства свих чула“ како је Артур Рембо најрадије дефинисао песништво. (Ковач 2001)

На Истоку се није баш толико цугало као на Западу, па вино није, у толикој количини присутно у оријенталним књижевностима. Но, вино, заправо, никада није престајало да се точи на Блиском истоку и увек је било винопија и винске поезије у којој је опевана његова сласт. Вино и здравице јављају се још у књижевности древних блискоисточних народа, на пример, срећемо их у староегипатској књижевности из доба Новог царства (1600–1100; 18–20 династије). Но, арапска, персијска и друге поетске традиције, које припадају исламском цивилизацијском кругу, баш и нису толико обливане вином. Куранска забрана конзумирања алкохолних пића, јасно изречена у више ајета, свакако је допринела томе. Због ауторитета који су представљали, Куран и званични хадиси играли су велику улогу у формирању исламских стандарда моралног понашања. „Пророк Мухамед је био сасвим јасан: ’Бог је проклео вино и сваког који га пије, који га сипа, који га продаје, који га цеди, и оног за кога се цеди, и ко га превози, и за кога се превози, и ко ужива у новцима зарађеним од

вина'. Мухамед је забранио [...] најгоре од свега, оног ко пева о вину" (Pivo 2017: 119). И поред свега тога, бројни муслимански песници славили су и опевали вино и пијанство (Šamić 2014: 92).

Арапска поезија је, свакако, најаутентичнија и најпопуларнија уметност међу Арапима. Настајала је међу бедуинима номадима који су крстарили пустињама и степама Арабљанског полуострва, као и међу седелачким племенима и братствима настањеним око оаза и у градовима. Сва та племена, и номадска и седелачка, имала су особену друштвену и верску организацију, а бавила су се сточарством, земљорадњом, занатством и трговином. Најзначајнији град била је Мека, истовремено и трговачки и верски и културни центар за све преисламске Арапе. Колико је место настанка арапске поезије потпуно евидентно, толико су њени почеци и развој обавијени маглom, а аутентичност под знаком питања и на Истоку и на Западу.

Веома је несигурно датирање ове поезије на основу онога што је из ње преживело. Извесно је да се на основу испитивања мајсторских примерака намеће закључак да су већ и они плод дуге претходне еволуције. Постоји такође свакако дуг временски период између настанка ове поезије и њеног бележења. Ово оригинално песништво по многим својим обележјима је бедуинско. Преносили су га усмено, с генерације на генерацију, рецитатори (ar. *rāwī*), који су често и сами били ствараоци. (Đukanović 1982: 102)

У сваком случају, почеци арапске поезије „скривени су у непрозирној тами историје Арабљанског полуострва, да би на стотинак година пре појаве ислама бљеснули у готово савршеној, високо уметничкој форми, као један од најаутентичнијих друштвених и културних чи-

нилаца у племенској заједници Арављана“ (Tanasković 1977: 129). У арапској поезији из преисламског периода (ар. *ġāhiliyya*) доминира свеобухватна слика живота бедуинских племена. Она носи дубок печат аутентичног арапског духа и схватања. У њој налазимо доста података о племенском уређењу и хијерархији унутар племена, о ратовањима и примирјима, караванској трговини, караванским путевима око Арабије, лутањима кроз пустињу од једног до другог станишта... „Но, у њој налазимо и обавјештења о ’унутрашњој слици’ живота, о томе како су стари Арапи мислили, како су се односили према животу, према вјечном питању о смислу постојања, како су осјећали... [...] Дакле, налазимо у њој оне општељудске теме које су увијек присутне у свакој правој поезији и умјетности уопште, налазимо човјека, налазимо себе“ (Grozđanić 1971: 10–11).

О месту поезије међу бедуинским Арапима најбоље сведочи статус песника у њиховим племенским заједницама. Песник је заузимао истакнуто место у племенској хијерархији и стајао одмах уз вођу и врача. Био је гласноговорник свог племена, у својим стиховима описивао је њихова друштвена, етичка и мисаона стања и изражавао колективна осећања, мисли, тежње... На песников менталитет и схватања утицао је пре свега крајолик у коме је живео и певао, а у том крајолику преовладавају једноличне боје пустиње. Међутим, бедуински песник је и у том мору песка налазио пејзаже пуне лепоте и живота и топлих боја.

Песничка остварења преисламског периода, која су сачувана до наших дана, сведоче да су Арапи неговали поезију и да је улога песника у овој раној арапској заједници била сасвим изузетна. Песник бедуин имао је задатак да слави своје племе, да обесмрти његове подвиге у биткама у којима и сам учествује, а исто тако да упути оштре

погрде непријатељском племену. Да би успео, песник је морао да буде уметник и да остане разумљив. Резултат је био да се створила песничка професија, а професионализам је водио стереотипности и артизму. (Đukanović 1982: 102)

Основна форма ове поезије јесте моноримична песма од педесет до сто стихова, *касид* (ар. *qaṣida*) „песма с циљем“. Она је састављена од неколико тематских целина, међу којима „не постоји чвршћа органска и смисаона повезаност. Једина веза јесте „мелодија, ритам и слик“ (Simić 1979: 855). Њена тематика строго је утврђена и везана за племенски живот и социо-културне прилике преисламских Арапа. *Касид* представља имагинарно песниково путовање до неког, такође, имагинарног одредишта. Циљ сваког песника био је, поред осталог, да изрази љубав својој вољеној, кроз љубавни елегични пролог и сећање на њу, кроз угасла љубавна огњишта. У *касиди* преовлађују описи природе, пре свега, пустиње и пустињског начина живота. Унутар тог дескриптивног слоја ређају се сталне и утврђене поетске слике, као што су упечатљиви описи пејзажа у којима су бедуини живели, посебно флоре и фауне појединих предела, пре свега, верне камиле, затим орла, антилопе, дивљег магарца, шакала, хијене, лава... Затим, ту је буђење пустиње, путовање по подневној жеги и ужареном песку, пустињска олуја која доноси кишу и нагле промене у пустињском растињу, описи воде, устајале посебно, пустињске оазе, пустињске ноћи која доноси свежину, неба препуног звезда, али и страшила, цинова и немани... „Ова поезија, реалистична у представама, сиромашна је у осећањима. Уводна тема, обично конвенционална, зове се *nasīb*; то је љубавни увод који садржи опис напуштеног боравишта,

драге и носталгије изазване њеним одласком. И док се песник сећа својих састанака са вољеном, у стиховима које ниже описује природу, пустињу, животиње, сцене из лова, олују и слично“ (Ђukanović 1982: 103).

Строго утврђени и окоштали поетски комплекс касиде постао је и остао песнички канон арапске поезије, који су готово сви каснији песници опонашали, чврсто се држећи језичких и естетских стандарда, утврђених конвенција, дескрипције, ритма, вокабулара... не додајући томе суштински ништа ново. Арапски песник се „дисциплинујући сопствено надахнуће, [...] трудио да у што већој мери овлада узвишеним занатом уметничког исказивања, на основу канонских дела мајстора, свестан да је идеалан склад ван његових људских домашаја. [...] Уношењем дашка инспирације своје стваралачке личности, арапски класични песник скромно обогаћује ризницу једне велике традиције, за коју зна да је изнад њега, али и да му припада“ (Tanasković 1977: 103).

Сурови пустињски услови живота, у којима је настајала арапска поезија нису баш били погодни за конзумирање алкохола. У ограниченом караванском пртљагу натовареном на „пустињске лађе“ мешине са водом су биле најважнији део, али би се ту нашла и понека мешина с вином. У плејади великана преисламског периода неколицина њих је певала, поред осталог и о вину. Ел Аша (Maṣmūn Ibn Qays al-‘Ašā; †625?) један је од најугледнијих преисламских песника, који је много путовао и на многим дворовима се обрео. Путовања по Оману, Сирији, Палестини, Месопотамији, Неџрану и Хадрамауту проширила су његове видике и обогатила га многим знањима што се, по природи ствари, одразило и на његову поезију. У његовом дивану преовлађују панегирици, али је опевао и „слатко и ми-

ришљаво вино, испијано у крчмама уз звуке персијске лауте“ (Gabrijeli 1985: 50).

Међу преисламским песницима било је и Јевреја и хришћана. Најпознатији хришћанин међу њима је Ел Ашин савременик Ади Ибн Зејд (‘Adi Ibn Zayd; 550–600), који такође спада међу прваке преисламске поезије и који је у историји арапске књижевности помињан као први изразити вински песник. Значајан податак у његовој биографији јесте и то да је био један од првих писмених људи свог времена. Боравио је на лахмидском двору у ал-Хири, али и на оном Краља Краљева у Ктесифону. Добро познавање персијског језика и персијске културе обликовало је његов песнички израз у смислу напуштања бедуинских канона и архаичности и увођења нових тема, као што су „дионизијске песме, чији аутономни развој, изван склопа *касиде*, изгледа управо с њим и започиње“ (Gabrijeli 1985: 52). Из тог дела његовог опуса издвајамо неколико дистиха из *Винске песме*.

Једног дана јутарњу чашу пожелеше / лепа робинја дође у десној руци ибрик се њише

Наточи она вино кад оно ко из ока сок / оцеђено бистро вино, прави самоток

Кад га чистог пијеш – горко, скупља уста / а са водом слатко бива – као жеља пуста

Поврх њега мехурићи као драги камен / црвене се, од мућкања, правог вина знамен

Вода што му прија, вода из облака / не из баре, мутна од многих папака.

(Симић, прир. 1979: 30)

У последњу генерацију преисламских песника спада и Абу Михџана (‘Abu Miĥĥan; †638), прави песник „који је достојан помена по полетној спонтаности својих ди-

онизијских песама“, а чије песничко умеће дочаравају следећи стихови.

Кад умрем, сахраните ме под виновом лозом, и корење
њено нек натапа моје кости.

Не сахрањујте ме у пустињи, јер се бојим да после смрти
нећу више моћи да га окусим.

Вино боје шафрана залиће мој гроб и заробиће ме пошто
га дуго будем пио.

(Gabrijeli 1985: 83)

Професионални песници-луталице који припадају последњој генерацији преисламских песника такође су унели одређене промене у арапску поезију. Они су боровали и међу номадским и међу седелачким племенима, на дворовима и на сајмовима у Сирији, Месопотамији, Хадрамауту, Оману, Јерусалиму... Својим добрим познавањем народа са тих подручја и њихових обичаја умногоме су обогатили традиционалну пустињску поетику. Ови песници били су оштри сатиричари и добро плаћени панегиричари, а врло радо су певали и о вину.

Појава ислама унела је радикалне промене у све сегменте живота и друштвене организације преисламских Арапа, али не и у поезију. Стоји у Курану да Мухамед није волео песнике, али додатно објашњење каже да се то односи само на оне који нису прихватили његова откровења и нову веру. Шта више, био је веома наклоњен својим панегиричарима, међу којима су најпознатији Ибн Зухеир (K'ab Ibn Zuhayr; †662) и Хасан Ибн Сабит (ĪsāsĀn Ibn Ōābit; 563–674). После Мухамедове смрти (632), у време владавине његових наследника – четворице правоверних халифа, а потом и династије Омајада (661–750), муслиманска заједница – *ума* се учврстила и постала јака и стабилна држава, чије су се границе, великим освајањима, знатно прошириле. У време вла-

давине Омајада, арапски коњаници заузели су и исламизовали Месопотамију, Персију и велики део средње Азије, а на западу су низали победе у Египту, Магребу и Андалузији. Брзина освајања принудила је Омајаде да изнађу и спроведу ефикасан систем управе. Омајадске халифе веровале су „да је ширење Ислама и раст њихове свјетовне власти једна те иста ствар; уосталом, не може се заборавити да се Ислам, управо за вријеме њихове владавине, а дјелом и на њихов потицај, појавио као свјетска религија“ (Smailagić 1990: 638). Време владавине ове чисто арапске династије представља „највећу афирмацију арапског народа и историје, и [...] његову највећу културну експанзију унутар оквира властитог етничког састава“ (Gabrijeli 1985: 86). Будући да су омајадске халифе гајиле склоност према свему што је арапско, бедуинска поезија била је посебно на цени (Ђукановић 1982: 108). Омајадски двор у Дамаску постао је стециште песника, особито панегиричара, чија поезија прати и изражава сложене унутрашње односе и борбе различитих слојева и група у халифату. Многи неарапски народи који су се нашли у новим границама халифата унели су промене у арапско друштво и културу, а у тим, новим условима и арапска поезија, претрпела је одређене утицаје (Hiti 1983: 228; Gibb 1974: 32–45; Nicholson 1969: 181–254). И поред тога што у овом периоду преовладава пуко имитирање преисламске поезије, јављају се и нове врсте, пре свега, љубавне поезије, које цветају особито у Хиџазу. Из појединих делова касиде, „који имају готово жанровске карактеристике и самосвојност“ развили су се касније нови и самостални поетски жанрови у арапској поезији (Tanasković 1977: 132). Део песника, који су установили култ трагичних бедуинских љубавника и страдалника, који оплакују своју несрећну и недостижну љубав и исказују свој

бол и патњу за вољеном, потицали су из различитих бедуинских племена. Насупрот њима, у Меки и Мадини, се, из љубавног прелудија *касиде*, а под утицајем персијских пјесника, развила градска арапска лирика, сасвим другачијег типа, чулна и раскалашна. Њен процват везан је за отварање многобројних клубова и салона, у којима се уживало и забављало, уз музику, песму и игру, што је тој средини давало „чисто хедонистичка обележја“ (Simić 1979: 895). Родоначелник и највећи песник градског газела је Омар Ибн Аби Рабиа (‘Umar Ibn Abi Rab’ā; 644–719), мајстор еротске поезије, „мекански Дон Жуан“, богати и безбожни припадник племена Курејш, „чији је главни посао био изјављивање љубави лијепим женама“ (Hiti 1983: 237). Он је у својим газелима славио љубавне подвиге, чулну љубав, страст, удварање..., једноставним језиком лишеним архаизама и чудесном природношћу. Његова поезија је огледало друштвеног живота богатих меканских слојева и галерија меканских лепотица са свим њиховим чарима и дражима, ћудима, очијукањима, љубоморама, сузама, сплеткама, свађама... (Gabrijeli 1985: 105–107). Стихови овог „Овидија Арабије“, рецитовали су се и певали по салонима и клубовима, стварали у њима посебну атмосферу и утицали на њихову врло значајну улогу у монденском, и литерарном животу Меке (Симић 1971). У свему томе било је, сигурно, и доста вина, мада се поезија Омара Ибн Аби Рабие не може сматрати винском.

Градски газел, врло разуђен у погледу садржаја, цвetaо је и у Сирији, односно Дамаску, посебно кроз дионизијску поезију, која је ту имала врло јаку традицију. Ступањем на власт, Омајади су настојали, пре свега, да модернизују државу у сваком погледу, а на плану културе, уметности и поезије обновили су покидане везе с богињама вина, пјевања и свирања. Они „из званичног

дворског и великодостојничког живота и понашања елиминишу бедуински примитивизам и уводе манире и рскош византијског и персијског двора“. Омајади су званично успоставили институцију мецената, коју су подредили у потпуности „својим световним циљевима, користећи песнике као своје династичке трабанте“ (Симић 1979: 893, 894). Институт мецената какав су Омајади воспоставили, преузеле су касније и абасидске халифе, њихови везири и намесници дајући посебне привилегије својим панегиричарима, што не само да је панегирик учинило „нарочито популарним обликом поетских састава него је и пјеснике натјерало да понижавају своју умјетност, а резултат је био лажни сјај и празне бомбастичне фразе, за које се често говорило да су карактеристика арапске поезије“ (Hiti 1983: 369). Меценат је омајадски двор учинио стециштем песника и утицао на настанак политичко-сатиричко-панегиричке поезије, чији су главни представници били Ел Фerezдек (al-Farazdaq; ca 640–732), Џерир (Ġarīr Ibn ‘Aḍīyya; ca 653–728) и Ел Ахтал (Ḍīyyāt Ibn Ḍawṭ al-TaḒlibī al-AhḒal; ca 640–710), сатиричари и панегиричари, који су својим стиховима славили омајадске халифе и бранили њихове интересе. Хришћанин Ел Ахтал, најталентованији међу њима, био је званични дворски панегиричар шестог халифе Абделмалика (‘Abd al-Malik Ibn Marwān; 647–705; владао 685–705). Овај безбожни винопија писао је и љубавну и винску поезију у којој је опевао свој раскалашни и слободни живот (Gibb 1974: 42; Nicholson 1969: 239–242; Gabrijeli 1985: 95–99). Из Ахталовог опуса издвајамо неколико дистиха из песме *Вино*.

*Као да сам био кад су хтели поћи / неко на све спреман,
заведен у ноћи*

Ко неко огрезео у вино, оно још ми држи главу / мада мли-

*тав сав у нечију пије славу
 Понекад га усправљају или вуку као врећу / никакве га
 друге мисли до о вину не салећу
 Груди му се надимају кад наздрави ко за славу / а кад мало
 од њег сркне то помути већма главу
 И ја пробих, кунем ван се ал' ме прими свом силином / кад
 караван натоварен палестинским добрим вином
 на коме су све мешине од преврнуте биле коже / пуне вина,
 с обе стране да с' усправно ићи може
 Ја сам срео и викнуо: 'Вина мени дајте!' / а кад застадох
 рекох: „Штедро ми сипајте!“ (Симић прир. 1979: 35)*

Уз Ел Ахтала још један занимљиви песник допри-
 нео је много развоју и популарности винске поезије.
 То је халифа Ел Валид Ибн Јазид (al-Walīd Ibn Yazīd;
 убијен 741), који је оставио дубљи траг у поезији него
 као владар (владао свега годину дана). Његови пригод-
 ни стихови, у којима је опевао вино и теревенке, а које
 му је диктирало „шаљиво и епикурејско надахнуће, час
 цинично, час меланхолично, претежно с брзим, лепр-
 шавим римама, до тада мало коришћеним у званич-
 ној поезији“, наговештавају нову епоху и модернизам
 у арапској поезији и претеча су винским песмама –
хамријатима Абу Нуваса. И из његовог винског опуса
 издвајамо неколико стихова.

*Какву дивну ноћ проведох у Деир Бавани, тамо где се то-
 чило вино и орила песма!
 Кружила је чаша, и ми смо кружили у игри, а незналице
 мишљаху да смо полудели.
 Пређосмо код намирисаних жена, и песме и вина, и ту
 остадосмо.
 И начинисмо од Божјег халифе Петра, а од дворског ми-
 нистра Јована.
 Причестисмо се и ницице падосмо пред крстовима у њи-
 ховом манастиру, попут неверника (Gabrijeli 1985: 107–108).*

Пиће и забава

*Једног лепог дана / док сам слатко вино пио
Из Русафе стиже гласник / о смрти ми глас донио
Донесе ми писмо ево / да Хишама нема више
И пружи ми печат царски / многа душа за њ' уздише
Ал ја имам другу бригу / вино пијем вино чисто
Робиња ми даље свира / на весеље ја сам присто. (Симић
прир. 1979: 54)*

Истинска модернизација арапске поезије, и у формалном и у тематском смислу, везује се за „златни век“ (са 750–850), односно за почетни период владавине династије Абасида (750–1258), када халифат добија космополитски карактер. Стварању нових културних образаца и вредности допринели су у великој мери представници покорених народа, особито Персијанци, који су дали Арапима „најбоље филологе, најслободније тумаче Кур’ана, најдубокоумније философе уопште, носиоце културних кретања. Сви су они писали важна дела на арапском језику, јер је то био императив оног времена... [...] Но, схватања и идеје ових научника били су персијски, слободоумни и еластични“ (Вајрактаревић 2012: 32). На Персијанце су се халифе ослањале и у организацији административног апарата и судства, а страним плаћеницима, углавном Турцима, попуњавали су војску. Но, треба, свакако, истаћи чињеницу да Арапи нису само асимилирали персијску научну и литерарну традицију и класичну баштину Грчке, него су их и прилагодили својим специфичним потребама. Велики економски прогрес пратио је и процват културе и науке, нарочито теологије, права, астрономије, математике, медицине, филологије, па, наравно, и књижевности. Арапски језик, као језик владајуће религије, као језик природних наука и као књижевни израз имао је посебан значај у смислу остварења

културног јединства халифата (Đlizarević 1979: 927, 929). Већ од половине 9. века почиње слабљење и дезинтеграција абасидског халифата, а у 10. веку стварна власт абасидских халифа не сеже много даље од Ирака. Међутим, иако провинције на северу Африке, у Персији и централној Азији учвршћују и шире своју аутономију и рапидно слабе политичку моћ халифа, иако су знаци декаденције све израженији, Багдад је и даље морално средиште исламског света, у коме цветају култура и духовни живот и стварају највећи арапско-муслимански научници и књижевници (Gabrijeli 1985: 115–228; Gibb 1974: 51–108; Nicholson 1969: 285–365). Кад је реч о поезији, класична касида је и у абасидско доба била веома омиљена форма и међу арапским и међу персијским песницима, али процес разградње њених поетских оквира и настајање нових песничких врста из ње, започет у доба Омајада, интензивира је, а један од исхода свега тога јесте и настанак абасидске модерне школе. Песници модернисти (ар. *mułdi×Ūn*) су и даље поштовали неприкосновена правила везана за метар, стих и риму, али су се окретали сасвим новим темама: телесној љубави и вину и пијанству, али и аскези и мистици.

Ови 'модерни' осећају непримереност традиционалне пустињске поезије новом друштвеном и културном животу, извештаченост старе *касиде*, овешталост њених канонских тема, те свему томе, понекад изразито полемично, супротстављају своју нову уметност; кратке фрагменте изван сваке схеме, без језичких архаизама, који непосредно изражавају њихова искуства весељака и дворјана, какви су већином ови песници, али и душевне муке и религиозне сумње. То је поезија вина, љубави, сласти живљења у културној и префињеној средини; описи палата и дотераних перивоја уместо туробне пустиње, ловачких паса, петлова, риба из рибњака, уместо вечне камиле. (Gabrijeli 1985: 118)

Један од зачетника модернизма и најстарији модерниста био је слепи песник Бешар Ибн Бурд (Baššār Ibn Burd; 714-784), чија је поезија „сва од овог света, од тела и страсти“ (Tanasković 1977: 134). У његовој поезији се налазе све одлике нове школе – нове фигуре, нове теме, нове идеје, „реализам без предрасуда, течан и разговетан језик, честа употреба дијалога, градска позадина (Gabrijeli 1985: 123). У његовој поезији мешају се мотиви песничког и политичког бунта, отворена наклоност према маздеизму, његовој првобитној вери, критика арапског менталитета... Предање га повезује с одређеним јеретичким, мутазилитским и манихејским круговима и каже да је оптужен за јерес и највероватније уморен батинама у некој мочвари (Gibb 1974: 61; Nicholson 1969: 373–374). Из његовог разноврсног и богатог поетског опуса, који обухвата конвенционалне касиде, панегирике, сатиричне песме, епиграме, љубавну и винску поезију, издвајамо песму „О вину“.

*Чар младости и ускиптело вино у чашама
 Обојише љубавне легенде мојим ранама.
 Љубав и вино родише се са мноштем исте ноћи
 заједно са мноштем обоје ће и у гроб поћи.
 Има људи што су од живота подигли руку,
 а ја око свог живота, чаше вина, стежем шаку.
 За једно предвечерње сунце на свом заласку,
 жртвујем хиљаду јутарњих сунаца на изласку.
 Берачу грозђа, дланови твоји румени
 и прсти на руци нека су увек благословени.
 Свако ко зна истински пити
 Чашу узбурканог вина неће опростити. (Tanasković prir.
 1977: 37)*

Велики допринос модернизацији арапске поезије дао је још један модерниста – Абу Нувас (al-Īsan Ibn

Hāni' al-Īakamī AbŪ Nwās – „Коврџави“; са 756–814), један од истинских поетских великана и, по многима, најталентованији арапски песник. Из родног Ахваза у Ирану пут и жеља да усаврши арапски језик прво су га довели у једно бедуинско племе где се напајао чистим изворним арапским језиком и класичном арапском поезијом, а потом у Басру и Куфу, месопотамске градове у којима су деловале познате арапске граматичке школе (VIII-IX), где је открио многе тајне класичног арапског језика. После овог „језичког шегртовања“, путовао је по Царству, стигавши до Египта, да би се напoкон скрасио у Багдаду, на двору славног Харуна ел Рашида (HārŪn al-Rašīd; 763–809; владао 786–809) и његовог сина Амина (al-'Amīn; 787–813; владао 809–813). Ту је живео веселим и разузданим животом, који је врло верно опевао у својој поезији. Његово дружење и тумарања багдадским улицама и базарима са поменутиим халифама описани су и у *Хиљаду и једној ноћи*, али стихови који му се у овом зборнику прича приписују, свакако нису аутентични (Gabrijeli 1985: 119–123; Gibb 1974; 62–62; Nicholson 1969: 292–296; Крачковский 1956: 336–350). Овај самосвојни песник био је велики реформатор арапске поезије, који је, иако одгајан на класичној арапској песничкој традицији и касиди, врло брзо раскинуо са њом, одбацио њене шематске манире и стеге и увео непосредност и слободу израза, једноставан и јасан језик, као и нове теме и садржаје. По први пут у арапској поезији певао је о различитим врстама забаве, истинској љубави, радости и весељу, пићу, а та хедонистичка слободоумна лирика, не може се замислити без музике и песме, без вина – *набиза* (ар. nabīd), забрањеног рујног напитка, без чувеног вина од урми, вавилонског вина, вина благог, вина јаког, вина пенушаваог, без пуних пехара и крчага, без крчмара (перс. sāki)... Диван,

који у Европи још увек није доживео своје комплетно критичко издање, садржи око 500 аутентичних песама – касиде у старом стилу, описну и еротску лирику, песме о лову (ар. *ÔardiyyÁt*), урбане елџије (ар. *marāġi*), дитирамбе и панегирике (ар. *madġi*) у којим, као и сви његови претходници, ласка својим абасидским меценама и пријатељима, затим оштре и заједљиве сатиричне песме (ар. *hiġā*), као и дионизијску поезију и винске гозеле (ар. *ĥamriyyÁt*), у којима је остао ненадмашан. „Но у песмама о вину осећамо правог песника. Он је успео да на ову тему, коју је ранија традиција већ обилато обрадила, те сама по себи не представља ништа ново, створи читаву гаму варијација које су и данас класичне“. (Gabrijeli 1985: 121) Опевање вина често је код њега био протест против духовно-конзервативне средине, али и против идеала бедуинске арапске поезије. Више су му одговарали идеали веселог живота сасанидске Персије (Крачковский 1956: 336).

Он је стварно имао мало такмаца у љубавним осјећајима, еротском изразу и елегантної дикцији. Он је у муслиманском свијету *par-exellance* лирик и пјесник винских пјесама. Многе пјесме о љепоти дјечака, које се приписују овом раскалашном љубимцу абасидског двора, као и његове пјесме у славу вина (*ĥamriyyÁt*), које нису престале да одушевљавају оне који читају и пију, бацају интересантно свијетло на савремени аристократски живот. *Гозели* Абу Нуваса тј. кратке љубавне пјесме које садрже од пет до петнаест стихова, опонашају обрасце перзијских пјесника, који су ову врсту гајили много прије Арапа. (Hiti 1983: 367-368)

Ево неколико стихова који ће, бар донекле дочарати песничко умеће Абу Нуваса.

Кружи међу нама вино у златном пехару, Персија га обогати ликовима најразличитијим: / На дну је Хусрев, а на боковима дивље краве, гоне их јахачи, наоружани луком (Gabrijeli 1985: 121).

Напоји ме

Напоји ме, од јутра ноћ већ поста бела / са две чаше крупноока црна газела

Са врха прста сабље од сребра што су / румних јагодица кана се на њих просу

Лепотица дивна тела свег у свили / у њеним хаљинама дојка болно цвили

Трбух јој нестао мада не гладује / у витком струку појас што везује

Мржња вина и воде

Између вина и воде мржње љутњу следе / вино гневом пуца кад вода га такне /

и у стени чаше очи се виде блесе / нико не нађе лека ту болест да такне.

(Симић прир. 1979: 69)

У песми „Не тугуј над споменима“ он позива оне који јадикују над згариштима и оплакују прошле или неостварене љубави, да се прихвате чаше.

Остави та огњишта напуштена, / Мани се на Салму болних сећања, / У цик зоре прихвати се пића са извора.

Упознај ћерку свемоћне Судбине / Што изабра таму крчага за склониште / Ослобођена свег труња и прљавштине.

Вино је попут крви из срца, / Јако је, ако га само окуси усна, / Намршти се од њега лице, а тело стресе.

О испијању рујног вина и опијености лепотом и чарима девојке Абу Нувас говори у песми „Два моја пијанства“.

Не тугуј за лепом Хинд, не плачи ноћима, / Већ се напиј сред ружичњака / Попут руже вина руменого!

*Кад се вино у твоје очи излије, / Црвенило свога сјаја / Оку
и образу тад итедро дарује!*

Вино је рубин, а купа бисерја / У руци виткостасе лепотице.

*Напаја те вином из ока свога, / Напаја те вином из пехара,
/ Нема ти спаса од пијанства два!*

*Уживам у двама пијанствима, / Разликујем се од осталих
винопија, / Јер за оно друго знам само ја! (Tanasković prii.
1977: 38-39)*

Под крај живота, Абу Нувас се окренуо сасвим другачијој поезији. Да ли се заситио и уморио од разузданог живота, пијанчења и бахијских и епикурејских стихова, или се искрено покајао, тек „стари арапско-персијски Анакреонт (због бриљантног цинизма поредили су га са Хајнеом), завршио је као побожни верник“ и смерни муслиман, пишући покајнице и *зухдијате* (ар. *zuhdiyyāt*) – аскетске песме, које се налазе на крају његовог дивана.

*Господе, велики су моји грехови и многобројни, али знам
да је још већи твој опроштај,*

*Ако само праведник може да ти се нада, где да грешник
онда нађе уточиште?*

*Дозивам те, Господе, понизно, ко што ти је по вољи. Ако
ти одгурнеш моју руку, ко ће да ми се смилује?*

*Немам ништа чиме бих до тебе стигао, осим наде, и
твог узвишеног праштања, и свог муслиманског бића.
(Gabrijeli 1985: 122-123)*

*

Бешар Ибн Бурд и Абу Нувас, обојица пореклом Персијанци, утицали су на двојицу великана персијске поезије Омера Хајама (Īakīm ‘Umar Haууām Nišābūrī; 1048–1131) и Хафиза (Šams al-Dīn Muġġamad ĪafiŪ al-

Širā'Ūi; 1325–1390). Омер Хајам је на Истоку био познат пре свега као научник – астроном, математичар и физичар, а бавио се и традиционалним гранама исламске филозофије и теологије. Иза себе је, на пољу егзактних наука, оставио више значајних дела као што су *Алгебра* (преведена на француски у 1851. и на енглески у Америци 1931. године), радови о специфичној тежини злата и сребра, студије из теоријске и примењене астрономије (радио је у опсерваторијама у Мерву и Исфахану), астрономске таблице и реформисани староперсијски календар, базиран на сличним принципима на којима почива и грегоријански календар (уведен у Европи у 16. веку). Хајамов поетски опус – његове рубаије – постале су прво познате у Европи, преко Фицџералдовог (Edward FitzGerald) слободног прпева објављеног 1857. године, а у Персији тек од 1923. године. Рубаију или катрен, кратку и једноставну песничку форму „која од песника захтева мисаоност, концизност и јасноћу изражавања“, Хајам је преузео од ранијих суфијских песника, али је у њу унео новине, усавршио је и обогатио „ширином идеја, смелашћу размишљања и критичким ставом према свету који га окружује“. У рубаијама је изнео своје филозофске ставове и идеје и оне су, слободно се може рећи, „конгломерат епикурејства, скептицизма, песимизма, мистичких и других представа које су циркулисале у оно време међу образованим људима“ (Ђукановић 1982а: 162). Рубаије су пуне дубоких мисли и у њима Хајам покушава разумом да докучи загонетку људске егзистенције, тајну овог света, питање судбине, питање фатализма и слободне воље, схватање времена и Божије праксе стварања и уништавања људи, што је метафорички представио поступком грнчара који своје тек створене крчаге разбија без икаквог разлога.

Омер је *рационалист* иако сматра (као Лукреције) да је свет пун мана и недостатака, зато је *песимист*, који увиђа да је тако одувек и брзо постаје ведрији; песник је *агностик*: за кога је цео свет само сан и илузија и о којем не може ништа сигурно знати ('*Ignoramus*'), само што Хајјам ни после тога сазнања не очајава, него проповеда уживање живота (за шта су га мулле осуђивале као и западни схоластичари европске рационалисте), али не епикурејско уживање, него умерени хедонизам у коме се каткада јавља и по која нота горчине, као и код неких великих западних песника. Што је најсимпатичније у овим рубаијама то је демократска црта по којој су сви људи од исте земље-глине, и сви једнаки. [...] Побожно-мистички катрени просто ишчезавају према маси других, можда су просто резултат тадашњег обичаја и моде, а не резултат правог осећања песника – астронома и математичара. (Вайрактаревић 1964: 107)

Омер Хајјам је сматрао да је циљ живота сам живот и уживање тог живота, а из такве животне филозофије проистекла је слика о њему „као о човјеку хедонисти који заговара уживање на сваком кораку и у сваком тренутку, што је даље представљало Хајјама као присталицу епикурејског учења о сензуалним наладама које су саме себи циљ“ (Džaka 1997: 349–354). Овакву представу о песнику потврђује и чињеница да је вино честа тематика и чест мотив у његовој поезији. Како тумачити Хајјамову поезију и да ли се она може сматрати винском питања су око којих се његови интерпретатори највише разилазе. Део „хајјамолога“, као што су Руси Жуковски и Смирнов, и Персијанац Фуруги, тумачи његову поезију алегоријски, у суфијском духу сматрајући га песником „који тежи царству вјечног, свијетлог и дивног, гласником топле љубави према Богу“. Кристенсен, Арбери, Розен и још неколицина великих европских оријенталиста Хајјама „проглаша-

вају пјесником хедонизма и пјесником винске поезије. Морочник за Хајјама каже да је 'свјесни богохулник, атеиста и материјалиста', не објашњавајући откуд онда елементи песимизма и скепсе у Хајјамовој поезији“ (Džaka 1997: 354). Угледни сарајевски иранолог Бећир Џака (1937–2008) повезује проблем тумачења Хајјамових рубаија са њиховом атрибуцијом, аутентичношћу и бројем, око чега се научници у свету доста споре већ дуже време. Број рубаија које се приписују Хајјаму варира од десетак до 1500, а последњих деценија оспорава се и аутентичност најстаријег рукописа који потиче из 1207. године са 252 рубаије и који се чува у библиотеци Кембричког универзитета.

Тематика **вина** код Хајјама изазива доста контроверзно гледање. У вези са овом тематиком Хајјаму се највише подваљивало и приписивало му се мноштво рубаија које он није певао. Иначе, у изворним Хајјамовим рубаијама вино се спомиње само у десет рубаија, и то не као главна тема. У тим рубаијама вино се јавља као симбол за угоду и осмислено и корисно провођење живота на овом свијету. [...] Вино као симбол у Хајјамовим рубаијама је посебно средство којим се пјесник служи да би критиковао духовна лица, лажни пуританизам и чуваре јавног морала... [...] У десетак рубаија у којима се спомиње вино, а које су сигурно Хајјамове, види се да пјесниково наводно пијење вина има призивак слободоумља и протеста против лицемјерних теолога који тргују шеријатом и посежу за вакуфском имовином. Поред тога, ако Хајјам каже да пије вино, он истиче како зна да је оно забрањено и да ће за то одговарати, значи он се не хвали кршењем вјерских прописа. (Džaka 1997: 354; 355; 356)

На јужнословенским просторима, од прве половине 20. века јавља се више превода Хајјамових катрена; неки су с енглеског, неки с персијског оригинала. Први зна-

чајнији преводи рубаија с персијског оригинала појавили су у Сарајеву 1920. године – 101 рубаија и 1928. године – 120 рубаија, а преводилац је један од значајних пионира југословенске оријенталистике Сафвет-бег Башагић (1870–1934). Ова два превода обједињена су у издању из 1954. године и у *Изабраним дјелима 2* (Сарајево, Свјетлост, 1971; 9–126). Катрене је Башагић тематски груписао на следећа поглавља: „Љубав и вино“ (94 катрена); „Човјек и свијет“ (катрени 95–188) и „Бог и вјера“ (катрени 189–226). Иако рукописна подлога са које је Башагић преводио није много поуздана (сам Башагић је тврдио да његов рукопис потиче из 16. века), Хајама је превео понесено и допадљиво, остваривши при томе, успео превод који оставља одличан утисак, упркос одређеним мањим или већим огрешењима о оригинал. Томе је свакако допринела Башагићева емотивна природа и песнички дар. Преводи Хајамових четворостиха и Хафизових газела спадају међу најуспелије странице његовог преводилачког рада, у којима је на оригиналан и инвентиван начин остварен спој Башагића песника и Башагића оријенталисте. Башагић је превођење доживљавао као креативну и слободну трансформацију једног језичког садржаја у други и као стваралачко домишљање, уз велики преводиочев лични удео и личне интервенције у обликовању стихова на нашем језику. Као илустрацију Башагићевог преводилачког поступка доносимо неколико винских катрена.

1: *Збирка поезије и буренце вина, / Комад суха круха – нијема тишина, / а ја и ти сами – око нас пустиња. / То је царство, а не круна од рубина!*

3: *Без пића и пјесме свијет губи чаре, / а без крчмарице не вриједи паре. / Држећ чашу у руци, о*

*рамену плоску / пиј – та то је живот, други не
вриједи!*

*4: Крчмарице, точи вина – та добар је Бог! /
Он дијели сваког блага из обиља свог. / Не прави
се фаризејем, живи док си млад, / ако коме није
штета од ужитка твог!*

*8: Пиј чистога вина из бистра кристала / и
сјећај се својих младих идеала! / Вино је крв лозе,
а лоза ти збори: / Пиј – не требаш тражити од
мене халала!*

*77: Цвијеће цвате, крчмарице, рујна вина пиј-
мо, / зашто више да клањамо, и да се молимо? /
Прије но што пуста самрт у бусију сједе, да се
чаша накуцамо, драгих наљубимо!*

*85: Иако је вино харам, треба знати, коме није,
колико се пити може, и с ким човјек да га пије.
/ Тко услове те испуни, а пити му закон брани,
/ кажите ми: јај тко онда ту благодет пити
смије. (Најјам 1954: 31; 32; 46; 48)*

Свакако, најзначајније издање катрена на нашем језику јесте филолошки прецизан, надахнут, стиховани превод 300 рубаија професора Фехима Бајрактаревића (1889–1970), оснивача Катедре за оријенталистику у Београду (1926). Он је преводио према релевантним кембричким рукописима, из 1207. године са 252 рубаије и из 1259. године са 172 рубаије, а превод је доживео више издања (Beograd, 1964, 1975, 1983, 2017). С обзиром на број преведених катрена, сасвим је разумљиво да сви нису преведени с подједнаким успехом, али „неколико међу њима заслужују место у антологијском избору српске преводне поезије. Још једна одлика даје овом преводу предност пред осталима [...], то је акрибија с којом је рађен, као и поузданост у погледу

избора и аутентичности“.¹ Поред превода поменутог корпуса рубаија, Ф. Бајрактаревић је написао и неколико студија о Омеру Хајаму, у којима је обрадио све проблеме значајне за његову личност и поезију, као што су песникова биографија, рад у више научних области, тумачење поезије, атрибуција и број катрена, преводи.² Говорећи о Хајамовој поезији, Бајрактаревић је у својим студијама истакао да је она песнику била нека врста одушка од озбиљног научног рада и у томе га пореди с нашим Руђером Бошковићем. Та поезија је и „израз његове необичне личности, његовог за оно доба дивног слободоумља“, у њој се он подсмева назадној и заосталој средини. У рубаије је Хајам унео свој агностицизам, ударао је „час против судбине и фатализма, час против поретка у свету и самог творца свемира, али је најчешће све то поливао својим 'вином' и зачињавао својим хумором и пародојом“ (Вајрактаревић 1965: 25). Корпус од 300 преведених рубаија професор Бајрактаревић је, како је истакао у „Општим напоменама уз Рубаије“, поделио према личном афинитету, по садржини, у четрнаест поглавља. Једно од тих поглавља – треће – носи назив „Вино“ (рубаије 47–101 – стр. 14–22). Из њега издвајамо неколико рубаија.

47: *Сунце просу зраке на кровове старе, / а шах дана
нали вино у пехаре, / вино пиј! мујезин већ на сабах зове: /*

-
- 1 Иван Шоп, „Фехим Бајрактаревић као компаратиста“. *Упоредна истраживања I*, Београд, 1976. 68.
 - 2 То су: „Фиццералд и Омер Хајам“, *Страни преглед*, I, 2, (1927): 101-114; „Један англосаксонски класик персијског порекла“, *Летопис Матице српске*, 138, 390, 5, (1962): 430-434; „Хајјам код нас“, *Анали Филолошког факултета*, 3, (1963): 7-22 и „Омер Хајјам – највећи светски песник катрена“. *Филолошки преглед*, I-II, (1965): 11-31.

„Ишребу!“ се ори у свет са мунаре.

52: *Поспи вином камен: он већ поиграва! / Ко год вино куди, тај је луда права! / Што од мене тражиш да се прођем вина, / кад је то дух који личност васпитава?!*

53: *Вечерас ћу бокал вина прибавити, / после друге чаше све ћу оставити: / од разума ћу се и вере развести, / па са ћерком лозе, свадбу прославити!*

98: *Паз’те да ми храна буде чаша вина, / ово јантар лице да је лик рубина! / Када мртав клонем, купајте ме вином, / а сандук ми прав’те од чокоота фина!*

(Најјам 1964: 14; 15; 22)

Катрени о вину се појављују и у другим поглављима, на пример у првом насловљеном „Уживање живота“ (рубаије 15–46; стр. 8–13).

31: *У дане младости треба вино пити, / с лепим створом треба чисто вино лити; / овај трошни свет је пустиња и пустош, / у пустињи треба пуст и пијан бити!*

44: *Кажу: биће раја, биће рајских сека, / биће тамо вина, биће меда, млека... / Зато немој бити без вина и драге, / кад на концу конца, то те исто чека!*

(Најјам 1964: 10; 12)

Године 2004. код нас се појавила још једна књига са Хајамовим рубаијама, а превеле су их с персијског језика Нада Томић-Драшковић и Жана Јакопчањан. Рубаије у њиховом избору нису тематски разврстане, али имају наслове које су оне дале. О месту и улози вина у Хајамовој поезији у предговору насловљеном „Омар Хајам – песник над песницима“ стоји следеће: „Вино, занесеност њиме – у Хајамовој поезији је чест мотив. Вино је у ствари, песничка метафора суштине живота и неумитне пролазности свега у природи, најпре човека. Како га Хајам схвата – вино је течни рубин, срж по-

стојања. Води до највишег степена поимања душе – без чега нема људскости“ (Најат 2004: s. p.).

Ево и једне рубаије с насловом „Шта је рубин“ из ове збирке.

*Пехар вина – стотину вера и живота вреди, / Гутљај
вранца – царства кинеског вреди! / Без ружице – шта је
рубин на лицу земље: / Горчина – што хиљаду слатких
живота вреди! (s. p.)*

Хафиз, један од највећих персијских, али и светских песника, рођен је почетком 14. века, у Ширазу, у јужној Персији, који је заједно с Тебризом, на северозападу, у то време био културни и књижевни центар музаферидске Персије. У родном граду, „Персијској Атини“, Хафиз је провео читав свој живот, ту је завршио студије арапског језика и верских дисциплина, ту је потом радио као професор и деловао као мислилац и теолог, ту је писао своје стихове. Хафиз, или како га често називају „Шираски славуј“ оставио је за собом обимно лирско песничко дело – око 700 песама које је постхумно сакупио у диван и објавио његов пријатељ Мухамед Гулендам. Та заоставштина обухвата стотинак рубаија, неколико касида „од којих су на гласу *Саки-нама (Пјесма крчмарици)* и *Мугами-нама (Пјесма пјевачици)*“, затим неколико епиграма историјског карактера, неколико краћих месневија у којима је опонашао Низамија, и око 500 газела (Вађагић 1971: 117; Дџака 1997: 399). Мада је Хафизово поетско дело разноврсно, слава му почива на газелима. „Ту је Хафиз ненаткрилив мајстор, како са формалне, тако и са садржинске стране. Његове теме нису нове, то су вечне песничке теме: љубав, вино, лепота, младост, ружа, славуј и друге овима сродне, али их он опева на један нов, само њему својствен начин,

са новим сликама и бојама, са много финог осећања за природну лепоту, језиком пуним елеганције и грације“ (Вајрактаревић 2012: 97). Хафиз је у својој лирици сјединио читаву ранију персијску поетску традицију, али је љубав и вино, који код њега обично иду заједно, опевао на себи својствен начин, особеним језиком без фразе и бомбастичности, са честим играма речи и оригиналним и смелим поређењима, у сликама испеваним са пуно бујне маште и топлих боја, дајући тој синтези чар свог песничког генија и уздижући се од индивидуалног до опште људског, од вечне лепоте и истине, до божанства. У његовим стиховима је истакнуто све оно „што је трајно људско и вечно Божанско, што сачињава смисао живота и суштину света и то на један начин пун олимпијске ведрине и бујне маште, с чаробном снагом у језику и изразу. При томе се он високо уздигао изнад свог доба, отворено износећи своје слободоумно схватање и фино исмејавајући лаж и лицемерство извесних кругова“ (Бајрактаревић 1939: 51).

Тема вина била је присутна у Хафизовој поезији у свим периодима његовог стварања и готово на свим страницама дивана, али је у различитим фазама била различито обојена. На то су утицали и неки његови претходници, пре свих Хајам и Абу Нувас (Arberry 1947: 32-37). Вино се преплиће с другим темама, особито с темом љубави. Исто тако, вино је централно питање у тумачењу Хафизових газела које је почело да се поставља одмах иза његове смрти. Већина Хафизових стихова може се двоструко тумачити – буквално и реално, односно пренесено, мистички и алегорички. Хафиз је често узимао „еротичне метафоре и изразе из суфијске поезије али има и много места која се апсолутно не могу и не смеју мистично тумачити. [...] На Западу је преовладавало супротно схватање, али с тим да Хафиз

има мистичних места и да је мистична двосмисленост његових стихова (као код готово свих персијских песника) свесна и намерна, условљена многим фактрима“. Насупрот томе, у Персији и на Истоку, изузимајући Босанца Судија (16. век), доминирало је традиционално алегоријско-мистично схватање Хафизове поезије, које су заступали и неки европски оријенталисти, као што су: де Саси, Таси, Кларк... (Бајрактаревић 2012: 97–98). Већина европских иранолога определила за реално и буквално тумачење Хафизове поезије, уз констатацију да је мистична двосмисленост појединих његових стихова била параван за изношење слободоумних схватања, и за критику власти и исмевање лицемерства одређених друштвених кругова, особито суфија. Гете је помирио ове две струје. Он је у Хафизовој поезији налазио и реални и алегоријски смисао. „Шта више, изгледа да се Гетеу нарочито свидела ова намерна двосмисленост, ово стапање реалног и мистичног, ово савладавање чулног и надчулног“, јер је и он у својој поезији од „личног тежио ка општем, од појединачног ка типичном, од видљивог ка симболичном“ (Бајрактаревић 1939: 81). Позивајући се на немачког научника Х. Х. Шредера и његову студију *Гетеов доживљај Истока* (Goethes Erlebnis des Ostens, Leipzig, 1938), Д. Танакловић истиче да „највећа иновација“ у Хафизовој поезији лежи баш у „неразлучивости осетилног/стварног и надосетилног/духовног, што тематско-садржински почива на спојевима традиционално неспојивих песничких мотива, али у бити значи један виши, заправо категоријално највиши степен слободоумног промишљања света и човековог места у њему. То је вредност коју је код Хафиза препознао Гете, доживевши га као ’брата близанца“ (Tanasković 2003: 48). Анемари Шимел (A. Schimmel), стручњак за суфизам, сматрала је да у тумачењу Хафизове поезије не може бити искључивости.

Заговорници чисто мистичког значења Хафизових газела једнако су се ватрено залагали за своје ставове као и они који су у његовој поезији налазили искључиво сензуалну љубав, земаљску опијеност 'ћерком лозе' и прави хедонизам. Па ипак оба тврђења су подједнако удаљена од истине. [...] Изгледа стога бесмислено трагати било за чисто мистичком, било, пак, за чисто профаном интерпретацијом песама Хафиза, Џамија или Иракија – њихова двосмисленост је намерна, колебање између два нивоа бића се свесно одражава [...], а склоп и прелив значења једне речи може се у сваком тренутку променити, умногоме као што се у персијској џамији према добу дана дубински мења боја украсне мајолике. (2011: 202)

При свему томе, треба нагласити да је много је више Хафизових стихова у којима се реч вино јавља у конкретном значењу, а у неким газелима, на пример у четрдесетом, сам песник је изричит у томе да пева о правом вину.

*Хвала Богу кад су врата крчме отворена, / јер ја имам потребу за тим вратима,
Сви пехари од пијанства су узаврели, / а то вино што је тамо истина је, а не алагорија.* (Džaka 1997: 413)

У газелима из младости насталим у првим фазама стваралаштва Хафиз говори о телесној љубави и страсти, а вино је конкретно пиће, које песнику пружа утеху, лечи љубавне јаде и помаже да следи своје срце (Džaka 1997: 403–404). И у зрелијим годинама, Хафиз се занимао за овоземаљске ужитке, а у његовим винским песмама доминирају хедонистичке црте, као у газелу 101.

Што је то скривено вино и живот, то је нешто без основе, / ја се сврстах у ред боема па нека буде шта ће бити. (Džaka 1997: 405)

Вино није Хафизу лек само за срце, већ и за разум. Немоћан да одгонетне загонетку живота, одаје се пићу и окреће се вину.

*Причај о вину и певачу / Остави другоме светске тајне.
Јер нико не може мудрошћу / Решити те проблеме вајне.*
(Вајрактаревић 2012: 171)

У неким периодима Хафизовог живота, када је окрутна власт спроводила строге шеријатске прописе и затварала механе (перс. мејхане), он се окреће суфизму и позива на опрез при конзумирању вина.

*41: Иако вино даје весеље, а повјетарац расипа цвијеће, /
не пиј вино уз харфу јер мухтесиб је строг.*

*Ако ти западне пехар вина и добар друг, / пиј паметно,
јер вријеме је смутљиво.*

*Сакриј чашу у рукав хрке своје, / јер вријеме ово крв лије
као пехар вино.*

*202: О Боже, не одобри то што су врата крчми затвори-
ли, / да би отворили врата претварања и лицемјерства.*
(Džaka 1997: 405)

У својим газелима Хафиз је тада, на увијен и скри-вен начин, исказивао протест против тираније и де-вијација у друштву, критиковао лажни морал пред-ставника власти и верских кругова и протурао идеје о духовним слободама човека.

Сигурно је да се у Хафизовој поезији налазе многе алузије на догађаје и идеологије тог времена. Из различитих мотива Хафиз се при томе служи симболиком суфизма и прибегава вишеслојном исказивању својих мисли. [...] Свако покољење налазило је код Хафиза оно што му је одговарало: стари и побожни суфија своје, заљубљени младић своје, па чак ортодоксно и увјек подозриво свештенство прихватило је Хафиза и почело га представљати

као тумача ортодоксног ислама. [...] У вјерским круговима и медресама Хафизови стихови су, дакле, интерпретирани као симболичко излагање основа и традиције исламске вјере и ортодоксног суфизма. На другој страни, обесправљени и слободоумнији читаоци прихватили су и тумачили Хафизову поезију као медиј кроз који се исказују њихове туге и радости. Односно, као израз слободоумља. Они су у Хафизовим стиховима тражили и налазили критику свега онога што не ваља, као на пример критику султанове суровости и самовоље, па макар се у стиховима критиковани звао и сурова султан *љепотица*, те критику лицемјерства и обмана од стране свештенства. (Džaka 1997: 402)

Суфијска фаза није дуго трајала код песника. Спознавши шарлатанство и заосталост суфија, он се у својим стиховима окомљује на њих и још страсније заговара хедонизам уз вино, песму и драгану.

424: *Суфијо дођи, јер чаша је као лала пуна вина, / Зар да слушаиш бесмислице и гомиле неистина? [...]*

Вина точи, да јој драж посве разоткрије, / Најлепша је љубљена моја кад се пије!

Ветар саба каже да уживамо у младости; / Де, младићу, винце точи пијмо у радости!

491: *Драга рече: „О Хафизе на плашт вино кану; / зар је могуће, дервишка реда се ману!“ (Хафиз 2015: 447; 518)*

351: *Не дао Бог да у вријеме ружа оставим вино, / ја који се оглашавам намећу, зар бих тако нешто могао направити.*

Гдје је свирач да све што је плод аскезе и знања, / жртвујем звуку харфе, бербета и наја.

Збрка ријечи у медреси у бриге ме сада баца. / Неко вријеме посветићу својој драгој и вину. (Džaka 1997: 407)

Може се слободно рећи да је Хафиз временом изграђивао и мењао своје схватање љубави и однос према

вину. Тек у последњем периоду Хафиз прихвата поетски суфизам ранијих суфијских песника Атара († са 1220) и Румија (1207–1273), на основу чега изграђује сопствени мистички систем сматрајући да сав свет произлази од Вољеног и Апсолутне лепоте, а да љубав омогућује човеку да оствари прочишћење и достигне друштвено савршенство. „Љубав омогућава човјеку да се уздигне изнад пролазног опстанка и да као кап воде нестане у мору вјечности, тј. помоћу љубави се може стићи до Вољеног и видјети Његова љепота“ (Džaka 1997: 409). Значајна улога у томе припада вину, које сада има симболично и апстрактно значење, које је морални покретач и које у том контексту постаје средство за духовно прочишћење и приближавање вољеном.

Функција вина у суфијској поезији друкчија је од оне коју је оно имало у поезији предисламских народа или несуфијских пјесника. Вино у суфизму симболизира опојно средство које ће помоћи заљубљеном (у Њега) да доживи (божанско) пијанство и да допре до Њега. Метафором вино пјесници инсистирају на ирационалном карактеру њиховог искуства, одричући се интелекта који, по ријечима Бомбачија, представља препреку свевишњој форми гностичке спознаје и религијског живота. (Šamić 2014: 93)

Суфијски системи, па и поетски суфизам, саткани су од низа симболичких апстракција, алагорија и метафоричких слика. Вино, крчма, свећа, лептирица, лепотан, лепотица, непроходне шуме, идол, око, усне, увојци срце, лице, рад, пехар, пријатељ (перс. dost), прашњава земља, вода... само су неки од честих суфијских термина и кључних речи који у поезији имају специфична значења. На пример: „крчмар“, „пехарник“ или „напијач“ (перс. sāki) је сам бог који душе напаја

божанским вином, а лептирица која кружи око пламена свеће све док на њему не изгори, заправо је чежња душе за божанском светлошћу (Брагински 2011: 194; Бертељс 2011: 211; Tamimdari 2004: 128; Vajraktarević 2012: 65).

Суфијски приступ и суфијска реторика у поетском стваралаштву јавља се у исламском свету, у 10. веку, дајући поетској речи и поетском изразу нове квалитете. У том контексту треба поменути да је и код Арапа било мистичних песника, а најпознатији међу њима је Египћанин Омара Ибн ел Фарида ('Umar Ibn al-FāriĀ; †1235). У његовом дивану посебно место заузима винска песма *Хамрија*, као и 'велика Таија' (поема с римом на т) од 760 стихова, у којима је речником винске и љубавне поезије изразио божанску љубав и опијеност суфија, у којима се мистични смисао „јасно провиди испод дионизијско-љубавног вела“, које су значењски вишеслојне и могу се тумачити буквално и реалистички, односно метафорички и мистички (Gabrijeli 1985: 141). Код нас је преведена песма „Мистично вино“, из које издвајамо неколико стихова.

У спомен Вољеног бића вина смо пили / И опили се пре него што су створени виногради.

Пун месец му је пехар, а оно је попут сунца, / Виторог срп га унаоколо налива, / Ако се измеша, колико само звезда заблиста!

Да не би његовог опојног мошусног мириса / До крчме где се оно точи не бих стигао никада, / Да није тог његовог бљеска и сјаја, / Описати га не би могли надахнуће и поезија. (Tanasković priir. 1977: 66)

Персија је била изузетно погодно тло за цветање суфијске поезије која заузима врло значајно место у целокупном персијском поетском наслеђу, а суфијски

елементи и реторика су присутни код великог броја персијских песника.

Персијска лирика без суфијских теорија никада не би стекла свој особити шарм; оне су позадина на којој се ова поезија развија, а тензија између световног и религијског тумачења живота разрешава се у песмама истакнутих мајстора ове уметности кроз савршен склад духовних, песничких и сензуалних компонената. Суочен са врхунском лепотом у својим љубавним сазнањима, песник је умевао да створи уметничка дела која тај величанствени сјај одражавају у малим, светлим, призматичним фрагментима, а ови узети заједно, могу бити у стању да створе представу о изворном бљеску узвишене лепоте. (Шимел 2011: 203)

Део те лепоте представимо кроз још неколико Хафизових стихова у преводу Сафвет-бега Башагића, Фехима Бајрактаревића и Бећира Џаке. Из касиде насловљене „Саки наме“ („Пјесма крчмарици“), посвећене шаху Мансуру изабрали смо неколико дистиха и здравицу са њеног краја.

2 Крчмарице вина амо, алкемијом што га зову, / Јер с Нуховим жићем даје и благајну Карунову. [...]

4 Крчмарице, наточи ми ону искру огња жива / Коју негда Заратустра испод земље истражива.

5 Понеси ми, јер бекрије не гледају на идоле: / Да л' се људи арној земљи, или жаркој ватри моле.

6 Крчмарице, амо вина, с ког Џемова³ чаша слови / да се кроз њу види свијет невиђени и духовни.

8 Крчмарице, дај ми чашу штоно из ње Џемшид пије, / Што никада није празна, што се сама вином лије. [...]

3 Џем или Џемшид је персијски владар из династије Пишдадијан, који је, по легенди, заслужан што се грожђе које је добио на поклон претворило стајањем у „отров“ – чаробни лозов сок који га је овековечио у оријенталној поезији.

11 Крчмарице, дај ми вина, тешке бриге што изгара, /
Штоно лаву накресану кроз планину пут отвара. [...]

18 Дај ми вина да се чистим од гријеха и од мана, / Нека
ме се једном прође мисо давна помрчана.

19 Гледај како рујно вино моје срце разиграва, / Гледај како
у пијанству открива се мудрост права. [...]

Дижем ову чашу вина, с којом своју душу гријем, / Што му
желим, то му велим: у здравље ти Шаху пијем.

Ходи, побожна душо, моја је чаша чиста, / Да ви'ш како
се вино ко чисти рубин блиста. (Ваћагић 1971: 222-224)

Део песме „Певај, појче“ преносимо у Бајрактаревићевом преводу.

Певај, појче милог гласа, / Певај опет, сваког часа! / Тра-
жи вино, разбибригу, / Тражи опет, пусти бригу [...]

Ао, саки белих ногу, / Ја сам пијан још пит' могу: / Пуни
пехар, брзо амо, / Пуни опет, точи само!

Шта имадеш од свог жића / Кад се стално клониш пића?
/ Напиј драгој чашу вина, / Напиј опет тог рубина!

Друг једини који данас / Реч не криши и начела, / То је крчаг
чистог вина / И књижица од газела. [...]

Збаци везе и об'везе, / Стаза спаса све је краћа: / Чашу
зграби, јер се више / Кратки живот не повраћа!

Никад нећеш наћи да је / Хафиз жртва трезвености: / Е
би рек'о да је пијан / Пијућ' вино вечитости. (Вајрактаревић
2012: 165-166)

Године 2015. Културни центар Исламске Републике Ирана издао је Хафизов *Диван*, у коме је Бећир Џака превео на наш језик 492 газела (стр. 1–519), једну месневију – *Дивља газела* (стр. 520–523), и две касиде – *Сакинама* (стр. 524–526) и *Песма о свирачу* (стр. 527–528). Уз превод дат је и персијски оригинал песама, као и опширна објашњења, из пера Махмуда Шалујија (стр. 530–574). Лепоти овог издања доприноси изванредна ликовна опрема књиге, која укључује више минијатура

и неколико страница рукописа дивана из 1654. и 1659. године. Из овог издања изабрали смо дистихе из неколико газела и касиде Сакинама.

1: О крчмару, наздрави људима чашом, и ти; / Испрва љубав бје лака, сад тешкоћа је круни. [...]

Пир магова учи да се вином простирка залије, / Јер су у обичаје прихватања упућени сјајно;

96: Јуче ме поучи винар, Боже буди добар с њиме; / „Попиј вина да изгнаш из срца мисли худе“;

Рекох да бих због винца изгубио и част и име, / А, он рече: Послушај мене, на шта буде!“

127: Ђностик се чистим вином уми, у зоре цик / Па, чист механи крену, вино где се служи!

За облаком скри се купе сунца златолик; / Бајрам млађак нареди: „Пехар нек кружи!“ [...]

Буде ли скуп рад молитве имама свог чек'о, / Реци Хафизе, нек' не чека: вино већ га опра!

Сакинама

[...]

Тог вина што царство нуди, крчмару наточи, / нек ми чистоту његову срце посведочи!

Дај, крчмару вина, можда очисти мене; / па се са осмехом вратим из земље понижене!

У рају с анђелима место ми је спремно; / што сам онда ичим везан за то тело земно!

Погледај лице среће, крчмару што вина дајеш; / убиј ме рујним вином, па види мудрост шта је!

Ја сам онај који у винске чаше стаклу / све ствари света види к'о у огледалу какву.

Ја међ' пијанцима о побожности зборим, / о краљевству причам са сиромаштвом својим.

У пијанству могуће је бисер тајни пробушити; / у незнању не можеш своју тајну крити!

Пијан Хафиз песму своју пева сад небесима; / Венера му лиром својом, гле, узвраћа поздравима! (Хафиз 2015: 526)

Извори и литература

- Arberry, Arthur (ed.). *Fifty Poems of ÍáfiÛ*. Tehran: Padideh, 1947. Štampano.
- Bajraktarević, Fehim. „Život i delo Omera Hajjama“. Omer Hajjam. *Rubaije*. S persijskog preveo i napomene napisao dr Fehim Bajraktarević. Beograd: „Rad“, 1964, 102-108. („Reč i misao“, kolo VI; knj. 143). Štampano.
- Bajraktarević, Fehim. „Omer Hajjam – najveći svetski pesnik katrena“. *Filološki regled* I-II (1965): 11-31. Štampano.
- Bajraktarević, Fehim. *Iz persijske književnosti*. Beograd: Utopia, 2012. Štampano.
- Бажрактаревић, Фехим. „Утицај Истока на Гетеа“ / *Гласник Николе Чупића* XLVIII, (1939): 1-132. Штампано.
- Bašagić, Safvet-beg. „Hafiz“. Safvet-beg Bašagić. *Izabrana djela 2*. Sarajevo: Svjetlost, 1971. 208-226. Štampano.
- Бертељс, Ј. Е. „Белешке о песничкој терминологији персијских суфија“. Дарко Танасковић и Иван Шоп (прир.). *Суфизам*. Београд: Хришћанска мисао, 2011, 208-213. Штампано.
- Брагински, И. С. „Власт срца“. Дарко Танасковић и Иван Шоп (прир.). *Суфизам*. Београд: Хришћанска мисао, 2011. 194-200. Штампано.
- Gabrijeli, Francesko. *Istorija arapske književnosti*. Sarajevo: Svjetlost, 1985. Štampano.
- Gibb, H. A. R. *Arabic Literature*. Oxford: University Press, 1974. Štampano.
- Grozđanić, Sulejman. *Stara arapska poezija*. Sarajevo: Svjetlost, 1971. Štampano.
- Đizarević-Simić, Ajša. „Arapska književnost 'abasidskog perioda“. *Mogućnosti* 8-9 (1979): 926-942. Štampano.
- Đukanović, Marija. „Arapska književnost“. *Povijest svetske književnosti*. Zagreb: Mladost, 1982. 99-127. Štampano.
- Đukanović, Marija. „Persijska književnost“. *Povijest svetske književnosti*. Zagreb: Mladost, 1982a. 153-185. Štampano.
- Kovač, Mirko. „Vino u književnosti“. *Feral Tribune*, 03. 11. 2001. Veb. 7. 11. 2018.
- Крачковский, Игнатий Юлианович. „Сасанидская чаша в стихах Абу Нув'Аса“. *Избранные сочинения*. Москва: Ле-

- нинград: Издатељство Академије Наук СССР, 1956. 336-354. Штампано.
- Nicholson. R. A. *A Literary History of the Arabs*. Cambridge: University Press, 1969. Штампано.
- Simić, Vojislav. „Арапска књижевност предисламског периода“. *Могућности* 8-9 (1979): 853-876. Штампано.
- Simić, Vojislav. „Арапска књижевност 'умејјадског периода“. *Могућности* 8-9 (1979): 891-925. Штампано.
- Симић, Војислав. „Омер Ибн Аби Раба“. *Филолошки преглед* 1-4 (1971): 31-54. Штампано.
- Симић, Војислав (прир.). *Класична арапска поезија (VI-XVII век)*. Избор, превод, текстови и белешке Војислав Симић. Крушевац: Багдада, 1979.
- Smailagić, Nerkez. *Leksikon islama*. Sarajevo: Svjetlost, 1990.
- Šamić, Jasna. *Mistika i mistika*. Sarajevo; Zagreb: Baybook, 2014. Штампано.
- Šebel, Malik. *Rečnik zaljubljenika u islam*. Beograd: Službeni glasnik, 2017. Штампано.
- Tamimdari, Ahmed. *Istorija persijske književnosti*. Beograd: Kulturni centar Islamske Republike Irana: Društvo srpskokrnogorskog prijateljstva, 2004. Штампано.
- Tanasković, Darko (прир.). *Arapska poezija*. Beograd: Rad, 1977. Штампано.
- Tanasković, Darko. „Hafiz i Gete: kongenijalno pesničko sazvučje“. Anđelka Mitrović (прир.). *Hafiz i Gete*. Beograd: Kulturni centar Islamske Republike Irana, 2003. 44-51. Штампано.
- Tanasković, Darko. „Najautentičnija arapska umetnost“ / *Arapska poezija*. Izbor Darko Tanasković. Beograd: Rad, 1977. 129-138. Штампано.
- Hajam, Omar. *Rubaije*. Prevod Nada Tomić-Drašković i Žana Jakopdžanjan. Beograd: Društvo srpskokrnogorsko-iranskog prijateljstva, 2004. Штампано.
- Hajjam, Omer. *Rubaije*. S persijskog preveo i napomene napisao dr Fehim Bajraktarević. Beograd: „Rad“, 1964. („Reč i misao“, kolo VI; knj. 143). Штампано.
- Hajjam, Omer. *Rubaije*. S persijskog preveo Mirza Safet. Zagreb: Mladost, 1954. Штампано.

- Хамваш, Бела. *Филозофија вина*. Београд: Драслар партнер, 2011. Штампано.
- Хафиз Ширази. *Диван*. Превод Бећир Џака. Београд: Културни центар Исламске Републике Ирана, 2015. Штампано.
- Hiti, Filip. *Istorija Arapa*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1983. Štampano.
- Džaka, Većir. *Historija perzijske književnosti: od nastanka do kraja 15. vijeka*. Sarajevo: Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, 1997. Štampano.
- Шимел, Анемари. „Ружа и славуј: персијска и турска мистична поезија“. Дарко Танасковић и Иван Шоп (прир.). *Суфизам*. Београд: Хришћанска мисао, 2011. 201-207. Штампано.

Анджелка Mitrovic

WINE IN THE ORIENTAL POETRY

Both wine and toast poems have been present in the literature of the ancient people of the Middle East, as per example in the literature of the Ancient Egypt of the period of the New Kingdome (1600-1100). However, they have not been present in all oriental poetic traditions in the same measure and in the same way. For this paper, we would elaborate the topic of wine in the Arabic and Persian poetry. Poetry is beyond any doubt the most authentic and most popular branch of art among the Arabs. The beginning of the Arabic poetry could be traced among the numerous tribes that had roamed the desert areas, steppes and oasis of the Arabian Peninsula in the 5th and 6th century. Its main topic had been the wholesome picture of their life, influenced by the authentic Arabic spirit and way of thinking. The basic form of this poetry has been called *qasida*, “a song with the purpose”, with the strict thematic opus, restricted on the descriptions of nature, the desert in the first place, on the description of the tribal wars and love. That strict poetic complex had become and remained the poetic canon of the Arabic poetry, imitated by all later poets,

who had not added anything new to it. The true modernization of the Arabic poetry had occurred, both formally and thematically, in the “Golden Century” during the rule of the Abbasid dynasty (750-1258). The significant contribution had been given by the representatives of the subjugated nations, especially the Persians. Among the poets of this period, by the originality of the poetic pictures, as well as by freshness of their ideas, two poets could be singled out. Those poets, both Persians by origin, Bashar Ibn Burd (714-783) and Abu Nuwas (756-814), had introduced in their verses, beside other things, the songs, music, toasts and wine. Their influence is immense and could be felt in the poetry of the grand poets of Persian, but general literature as well, Omer Khayyam (1048-1131) and Hafiz (1325-1390), in whose poetry the eternal poetic topics such as love, beauty, youth, rose, wine and the others, had been presented in the new, original way characteristic for those geniuses of poetry. Their poetry, especially on the topic of pouring and drinking wine, which is forbidden by Islam, give possibility to the double interpretations – literal, i.e. realistic one, as well as the allegoric and mystic one.